

РЕЦЕНЗИИ

ИМАЛО ЕДНО ВРЕМЕ...

За романа на Младен Сърбиновски „Шашма“ (1)

Д-р Елена Алекова

„Шашма“ на Младен Сърбиновски е многозначен и многозначителен роман. С намигване – към нас, които сме от тази страна. И с намигване към онези, които са от другата страна. С едно, две, три, че и повече наум. С „разрешете да доложам...“. С „имайте предвид, че...“. С плач по загубената родина. И с любов към нея непресекаема.

Би трябвало още в началото да се уточни, че Младен Сърбиновски разгръща невероятната панорама на обществено-политическите порядки в размирната и същевременно вълшебна в очите му македонска земя през погледа на един евреин – Йосиф (сина на тенекеджията Соломон от Еврейската махала на Скопие, гражданин, след Втората световна война, на Израел, побелелия писател, който през годините на съдбовни за Източния блок и Европа социално-икономически и политически промени в края на века се връща в родното Скопие). Има хора – и Йосиф е един от тях, – които независимо дали живеят в родината си, или са се отдалечили от нея, са толкова вътре в нея, че са едно с вътъка ѝ, с темела ѝ и без нея не биха могли да съществуват. Ах, колко е красива родината през очите на спомена и на носталгията на Йосиф!...

И още едно уточнение... Невъзможно е в рамките на такова представяне да се обхване цялото многогласие на романа, всичките теми и идеи, сюжетни интриги, символи и внушения. Затова своя анализ ще построя върху идеята, заложена в заглавието на романа – „Шашма“. Но и тази идея не е възможно да бъде обхваната в цялост в рамките на такова представяне... Доколкото е възможно обаче, ще опитам...

* * *

Преди това...

„При реките Вавилонски – там седяхме и плачехме, кога си спомняхме за Сион;

на върбите сред Вавилон, окачихме нашите арфи.

Там нашите пленители искаха от нас песни, и нашите притеснителни – веселие: попейте ни песни сионски.

Как да пеем Господня песен на чужда земя?“ (2).

Този плач на евреите далече от родината, роден преди повече от двадесет и пет века, звучеше през цялото време, докато четях романа „Шашма“. Тъжният псалом е роден в годините на изгнание за евреите. През 586 година преди Христа, след разгрома на Юдейското царство от войските на вавилонския цар Навуходоносор Втори, Йерусалим, в това число и храмът на Соломон, са разрушени, а част от евреите са принудително изселени във Вавилония. Вавилонският им плен продължава до 539 година преди Христа, когато владетелят на Персия Кир II Велики завладява Вавилония и разрешава на всички пленници да се върнат по родните места.

Някой ще ме упрекне: „Откъде-накъде – аналогия между древните евреи и наши съвременници? Не е ли тя твърде далечна и дали не носи неблагоприятен риск? Току-виж си провокирала чрез нея и без туй налудничави „историчари“ в посока, за която досега не им е идвало наум“...

От една страна... Самият Младен Сърбиновски прокарва подобна аналогия между книгата за евреите от Македония, която Йосиф пише и която едновременно е книга за македонските българи, и хрониките на Йосиф Флавий за войната между римляните и евреите. И скопянинът Йосиф, и Йосиф Флавий – всеки по свой път – стигат до извода, че радикалният национализъм е гибелен за народите, които го приемат за своя идеология.

От друга страна... Самата аз съм закърмена с този плач по загубената родина... Да. Очите ми са сърдечно отворени за българите от Македония и Тракия не само от родолюбие, но и по лични причини. Родът на дядо ми по майчина линия е от Драмско. Бежанци. Дядо ми Стоян е бил пеленаче, когато семейството му, подобно на хиляди български семейства от тези места, е било принудено през 1913 година да напусне родния си край, да се засели в околностите на Мугла и никога повече да не се върне обратно. Има и история с неговото оставяне на камък и щастливо намиране. А баба ми София,

пак по майчина линия, е родена в Кавала, година преди четиримата войводи Пейо П. Яворов, Христо Чернопеев, Михаил Чаков и Йонко Вапцаров да освободят града без и пушка да гръмне. Докато бяха живи, дядо и баба нямаха възможност да зърнат поне веднъж местата, където са били родени. Израснах с тяхната носталгия по родното място, никога неизказана, но „въплътила“ се в родопска народна песен, която минава и за тракийска (Беломорска Тракия), и за македонска. И до днес, като я чуя, ми се плаче. Любимата песен на татко и въобще в семейството ни:

*Дуйни ми, вейни, бел ветре,
разлюляй гора зелена,
разтопи бели снегове.
Стори ми патчек да мина,
чи ще далечко да ида
нах Драма, нах касабана.
там имам любе в тевница,
ще идам да го откупя
сас шиник жолти алтоне.
И то ако ми не стигне,
бело ще лице заложу
и пак ще да го откупя.* (3)

Тук някъде, струва ми се, в личните трагедии на отделни хора, и не само лични (защото това е трагедия и на страната, и на общността – на македонските и тракийските българи, останали по силата на Берлинския договор от 1878 година в рамките на Османската империя) се корени непреодолимото разминаване в съзнанието на човека между онова, което наричаме РОДИНА, и онова, което е ОТЕЧЕСТВОТО. Защото една част от българите в Македония и Тракия в размирните балкански години от първата половина на XX век напуснаха – като бежанци – своята РОДИНА, за да отидат в нововъзстановеното ОТЕЧЕСТВО. Дойдоха изгнаници в България, а не отидоха емигранти в Европа, Америка или където и да е другаде. Защото жадуваха ОТЕЧЕСТВО, а не търсеха прехрана. Но дори напуснали РОДИНАТА, останала извън пределите на България, те я съхраниха в сърцето си – като спомен, като носталгия, като песен и сълза, като слово и мисъл. И я предадоха – ненакърнена – на своите потомци... „Дуйни ми, вейни, бел ветре“... Или другояче – „Край реките вавилонски...“.

Друга част от българите в Македония и Тракия, въпреки всич-

ки превратности на историята от Освобождението на България насам, предпочетоха да останат в своята РОДИНА. И така загубиха своето ОТЕЧЕСТВО. (За тези, които не разбират или се правят, че не разбират за какво точно става дума... идете в Македония, идете в Одринска или Беломорска Тракия и ще ви стане от ясно по-ясно какво имам предвид.) Те са угнетени от разлъката с България, подклаждана и осъществявана през цялото минало столетие главно с н е ч и я помощ – по един начин и едни чужди интереси по време на робството, по друг начин и други чужди интереси – по време на балканските, а по-късно и световните войни, по трети – в мирното време и студената война, по четвърти – след падането на Берлинската стена... И затова плачът на евреите от времето на вавилонския плен е и техен плач. За тях именно повествува Младен Сърбиновски. И аз оттук-насетне ще имам предвид именно тях. А не предателите на ОТЕЧЕСТВОТО...

А има и други българи в Македония (и в Тракия, но и другаде по света), които не се вече чувстват българи, а д р у г и. Те именно са предателите на ОТЕЧЕСТВОТО и не мълвят псалми на изгнанието, нито пеят тъжни песни по изгубената родина. Прав им път (по пътя, по който вървят)! Измяната на кръвта никога не води до щастлив завършек. Според както е казано: *„Верният в най-малкото е верен и в многото, а несправедливият в най-малкото е несправедлив и в многото. И тъй, ако в несправедното богатство не бяхте верни, кой ще ви повери истинското?“*(4). Който разбира – ще разбере.

* * *

Основният конфликт, който Младен Сърбиновски разгръща по страниците на романа, е между доброто и злото, между истината и лъжата, в интерпретацията на автора – между „маята“ и „шашмата“.

Впрочем, Езра Книжника, който извежда евреите от Вавилония и ги връща в родината, в една от своите книги произнася знаменателно пророчество, което се отнася за всички времена, помнени и незапомнени, включително и за нашето, а съвсем сигурно и за бъдещите дни: *„Колкото светът слабее от старост, толкова ще се умножи злото за живите; още повече ще се отдалечи истината, и ще се доближи лъжата“*(5).

Докъде ли ще ни доведе в днешното време съвършеното създаване на човека – интернет, „шашмата на шашмите“, разположила в

себе си толкова виртуални, нереални светове. И човекът не просто го създаде, но и по силата на своето несъвършенство се подлъга да заживее в него, без и през ум да му минава, че виртуалните светове могат мигновено да изчезнат, както и се появили – дали поради случаен каприз на мишката, дали поради блуждаещ вирус, дали поради някакво копченце, натиснато нарочно или по невнимание от някого... „Шашмата на шашмите“, която придава на злото и лъжата днес неимоверна сила, откъсвайки живота от източника на живот... И колко по-слаби са днес съпротивителните сили на света, колко по-силни са злото и лъжата в света, по-стар с хилядолетие и половина от времето на Езра и с не знам колко години от Сътворението... Но да се върнем към романа...

В Зафировата фурна на ъгъла, уверява ни писателят, между двете големи скопски махали Чаир и Бит-пазар, в гърнето в ъгъла, се пази „най-хубавият, на очевидният предметен бог“ – маята на фунаджията Зафир...

„Неговото гърне за мая беше малко и по божията воля той пазеше и удържаше онова, което втасваше в него и което беше наследил от баща си. Като огъня. Тази светиня той умножаваше и харчеше с мярка: и докато имаше чист свидетел за съществуването на бога, господ щеше да е с него, а той щеше да търпи и да му служи както на първия хляб в първия ден. Или в последния“.

В противовес – Калето, котилото на „шашмата“:

„Скопското Кале, издигащо се над котловината, под която се обтяга зеленият смирен Вардар, е изградено върху изпъкналите плещи на едно огромно едноклетъчно животно, което се казва шашма. В Скопие то е неунищожимо и се размножава посредством просто деление. Шашмата изпива силата на града, нараства от неговия несъществуващ космополитизъм и не разрешава на Скопие, въпреки местоположението му, да придобие икономическата и духовна сила, за да се превърне в регионален център, в който биха могли да си сътрудничат всички етноси на града“.

„Маята“ и „шашмата“... Истината и лъжата... Доброто и злото... И конфликтът между тях, който подкопава и възражда живота... Неразрешимият, несвършващ конфликт, заложен в света вероятно още в Райската градина и по-преди – при Сътворението на света, когато от идеалния свят (първоматерията) се е появил реалният (светът „от плът и кръв“)... Конфликтът между истинното и неистинното (тоест подобieto)...

„Маята“ като символ в романа на Младен Сърбиновски побира в себе си, по-точно прозира през различни образи – на хляба, занаятчиите, хорото, песента, а „шашмата“ като символ – през образите на театъра, бала, карнавала, маската, басмата шукар. От множеството малки „шашми“ в града (Скопие) и бановината се храни и угоява голямата „шашма“ (лъжата за македонските българи). Пред нейната брутална агресия и чудовищно разголемяване истината за македонските българи отстъпва и някак на фона на „шашмата“ се смалва все повече и повече...

Дали не всичко е загубено, след като „шашмата“ (лъжата) все повече превзема, обсебва света и не оставя в него място за „маята“ (истината)?...

По време на Втората световна война гълъбите, символът на Скопие, радостта на жителите му, са убити, за да се сготви супа на подготвяните за депортиране евреи, но супата я изяждат не нещастниците, а техните охранители. Злото изяжда доброто... Подпалена е централната градска църква „Св. Богородица“ в Скопие – символът на българщината, с безценния иконостас, изработен от дебърските майстори дърворезбари. Лъжата изгаря истината... След приключването на войната млади активисти на новата власт препискават „маята“, с нея и истината за македонските българи... Няколко десетилетия оттогава актьорите македонисти играят комедията „Сън в македонска нощ“ (чудесна алюзия към Шекспировата – „Сън в лятна нощ“!), за което получават титли и награди. И когато пада Берлинската стена, вместо комедията да свърши, в Македонската академия на науките и изкуствата академик Блаже Ристовски започват да дава на актьорите от новото поколение „инструкции как да играят кавър версията на „Сън в македонска нощ“ в новите условия, но след това планово ги разпределя по факултети, институти, държавни учреждения и медии“. Някогашните революционери и борци за свобода в новото време стават част от реквизита на Музея за осъдени фигури, а пред фигурите на Ванче Михайлов и Тодор Александров някой дори предлага да има и плювалници (или писоари, защото „малко е да ги плюват“). Някогашните комити са наследени от „комити“ (в кавички), членове от „агитката на Вардар“ – тоест, новите поколения не следват заветите на старите поколения, а просто се преобличат в техните дрехи. Животът им не е живот, а игра, театър, маскарад, без съдържание – и дори не „шашма“, а кавър версия на „шашмата“.

Показателен е диалогът между пристигналия след много години от Израел Йосиф и таксиметровия шофьор, който вози него и съпругата му от летището до центъра на Скопие. Докато Йосиф се представя като стар скопянин евреин, шофьорът отсича, че е македонец. Неподозирацията нищо Йосиф продължава с наивните въпроси и получава готовите отговори:

„– Какъв македонец? Българин, сърбин, турчин, албанец, влах?

– А бе, земляк, как може, ако си стар скопянин, да не знаеш нищо за Македония... Какви пропаганди за нас са ви направили по света?! А бе аз съм македонец. За антична Македония чувал ли си?

– Да.

– Ами тя не е гръцка. Тя си е наша, македонска. Ние сме тези, античните македонци, от Александър Македонски... Чувал ли си?

– Чувал съм. Е, по мое време и в моето тогавашно Скопие нямаше такива македонци. Всякакви имаше, ама такива нямаше.

– А какви имаше?

– Българи, сърби, власи, турци, евреи, арнаути, цигани...“.

Вижда се и с просто око, че, в крайна сметка, за македонските българи към края на века „маята“ (истината) е почти изчезнала, докато „шашмата“ (лъжата) излиза на преден план и изкрystalизира в абсурдни аксиоми:

„Ако останеш македонски българин, ще ядеш бой от своите, ако ти позволят да станеш македонец, без да си българин, значи ще работиш против самия себе си и ще си враг на своите. Това е нашата македонска шашма, от която няма изход...“.

Това, по думите на Васка Зафирова (по мъж Ангелушева), сестра на Невена, всъщност е „шашма, дето яде живи хора“. Йосиф отива по-далеч – за него това е „шашмата, която изяжда народите“.

В конфликта между „маята“ и „шашмата“ прозира битката за човечността и прозира битката за българщината в Македония. Но на чия страна ще бъде победата и кой ще е победител и победен? Неизвестно...

* * *

През перото на Младен Сърбиновски „маята“ (истината, доброто) и „шашмата“ (лъжата, злото) не са абстрактни понятия, а живеят в реални хора, резултат са на техния избор и на техните действия.

Чрез съдбата на един български род хлебари от Скопие (рода

на Зафирови) и техните близки съседи и приятели писателят проследява постепенното отстъпване на истината от живота и съзнанието на македонските българи от началото до края на XX век – с всичките му превратности и чудатости, с всичките иронии на съдбата.

За рода Зафирови „маята“ е нещо свещено, защото: *„И да не съм имал брашно, маята си оставаше, за да започна отново...“* – казва Зафир фурнаджията на онези, които го укоряват, че дава хляб на отстъпващите след поражението по кумановските баири турски войници: *„Затвори я фурната бе, Зафире, веднъж ли ти крадоха от зърното...“*. Зърното могат да ти вземат, имота и дрехите могат да ти вземат, но това, което си ти, „маята“, не могат – това е философията на Зафир фурнаджията...

Родът Зафирови съвсем не е случаен и защото от него е Невена, четири-петгодишното дете, което през 1913 година има (не)щастие да срещне на Камен мост големия сръбски принц. Принцът, опиянен от победите на сръбската армия по време на Балканските войни и от бляновете си по осъществяването на своята *„сръбска приказка“* (в която хората в Македония са побългарени, в Босна – помюсюлманчени, а в Далмация – покатоличени), пита Невена, като ѝ подава сребърна паричка: *„Каква си ти?“*, а тя отговоря: *„Българка“*. Бъдещият престолонаследник, който най-малко е очаквал да чуе такъв отговор, е шокиран и едва не хвърля детето от моста във Вардар. Тази среща предопределя по-нататък участието на невръстното дете. (6)

Какво остро оценце притежава Младен Сърбиновски като белетрист за това как през отделния човешки живот прошулява, „проговаря“ историята и слага своя отпечатък върху него завинаги. Щастлив или жесток отпечатък. Защото в епизода с малката Невена и принц Александър Обединителя щастливата случайност, за каквато всяко дете, а и всеки човек, дори не смее да мечтае – среща, а на всичко отгоре и разговор със самия престолонаследник, за Невена се превръща в кошмар, който, в крайна сметка, я довежда до самоубийствена постъпка – години по-късно тя ликвидира Милутин Николич, вездесъщия шеф на тайната полиция на Вардарска бановина (7), с което предначертава своята собствена гибел.

Същевременно, след десетилетията, в които „шашмата“ (лъжката) си разиграва коня както иска, Васка, сестрата на Невена,

обяснява на изумения Йосиф защо е кръстила сина си Антонио, а не на някого от фурната:

„– Стига вече... Поне ти, Йосифе, сам знаеш какво преживяхме... Синът ми не знае нищо за миналото на нашето семейство. Нека поне той бъде защитен...“

– Защитен? От какво да е защитен? От вашето прекалено добро семейство, което спаси и мен...“

– Отдавна не си бил тук и си забравил какво е Македония... Тази шашма, дете яде живи хора! Едвам останах жива, само аз, от цялото семейство“.

А Антонио, който не знае и не иска да знае миналото на своя род и същевременно е уверен, че вече е минало „времето на дипломите на всяка цена“, се е хванал с бутафорните „комити“, с „агитката на Вардар“, като присвоява „древната“ и кове новата история на Македония – по методите на актьорите от Македонската академия на науките и изкуствата. И когато майка му и баща му, заедно с евреина Йосиф, отиват да поменат Невена, той е с онези, които се нахвърлят да ги бият, дори повече – той е главният организатор и бияч:

„И сега, когато всичко беше готово, тридесетина старчоци, дете и възрастни не ги търпят, взеха че се събраха и излязоха да честват с цвете и свеци Невена Зафирова! Мамичката им българска! От това бяха доволни само „комитите“, нека дойдат дъртите, нека хапнат пердах от своите внуци!“

„Комитите“ ги посрещнаха с бейзболни палки, с шамари и с ритници удариха един бой на непоправимите остарели предатели, та им отцепиха главите. Да се знае как в Македония внуци преподават история на дядовците си!“.

Тепърва Антонио ще научава истината за своя род и за своя произход, след като търси сметка от родителите си какво са правели и те на помена за Невена. Майка му започва от историята, когато в късна зимна доба в фурната им идва сръбския войник Милан Аврамович от Левач с дете пеленаче на ръце. Жена му загинала от австроунгарска граната, паднала върху къщата им, и понеже той воюва и не знае дали ще оцелее във войната, моли да приемат детето и да се грижат за него, докато той се върне да си го вземе, ако изобщо остане жив...

Така започва и завършва историята на Зафировия род. Така завършва и романът. С отворен финал. Какво ще се случи с Антонио

по-нататък – дали ще се самосъзнае и върне към корена си, или ще остане при бутафорията и лъжата, авторът не се нагърбва да ни подсказва дори. И все пак има надежда, макар настоящето да я почти заличава...

* * *

С голяма вещина Младен Сърбиновски пресъздава и зараждането и разрастването на „шашмата“ (лъжата) за македонските българи. Идеята за „шашмата“ е „минимизирана“ в образа на предателя в лицето на шестопръстия Никола Алтипармаков. Още при първата среща с този образ у читателя се надига някакво чувство на отвращение. Белязаните от самото естество хора по принцип събуждат у човека неприемане, страх. Друго на ръка, че в онези там краища, където действието на романа се развива, възприемат „шестаците“, тоест хората с по шест пръста на ръцете и краката, като същества, които си имат вземане-даване с халите – враждебни спрямо човека демони (от една страна, само шестопръстите могат да видят халата, когато се превъплъти в човек или животно, от друга страна, халата може да се превъплъти само в шестопръсти хора).

Образът на Никола Алтипармаков е другото голямо постижение на Младен Сърбиновски в романа. През неговата съдба белетристът е съумял да предаде с изкусно майсторство как в човека може да бъде изкоренено чувството за принадлежност не само към РОДИНАТА (като родно място), но и към ОТЕЧЕСТВОТО (като държава) и да остане в него само лъжовното усещане за поданство към ЧУЖДА ДЪРЖАВА (независимо дали това ще е империя, царство, федерация, република...). С финес и огромна тъга Младен Сърбиновски пресъздава отчуждаването на изконни българи от родината и от отечеството им (дори не е съвсем точно да се каже – асимилиране!) – тоест как това, което османецът, общият за балканските народи поробител, не е успял за петстотин години да направи чрез помохамеданчване, потурчване и средновековни порядки, го направиха самите балканци, братята по съдба или кръвно родство, в нововъзстановените си през XIX век държави...

Между другото, образът на Никола Алтипармаков промержелява мигове след съдбовната за Невена среща сред тълпата с принц Александър Обединителя. Знаменателни са неговите нагаждачески думи: „*Ето, и аз имам тукашно потекло, пък какво ми пречи да съм истински сърбин*“. Наистина, на предателя никога нищо не му пречи да предаде родината си. И съвсем безпрепятствено Ал-

типармаков става Алтипармакович, а по-късно Алтипармакович се превръща в Алтипармаковски. Зад наглед нищожната промяна на името на един човек чрез тези най-простички по същество наставки (-ов, -ович, -овски), прозира голямата „шашма“ – подмяната на национална идентичност на този човек (българинът Алтипармаков става сърбина Алтипармакович, който впоследствие се превръща в македонец Алтипармаковски).

Демонизирането на предателя, оприличавайки го на хала, не е единственият любопитен похват, който авторът използва, за да характеризира същината на предателството. Шестопръсти са само предателите, заменили -ов с -ович. А новата порода предатели, заменили -ович с -овски са с „необичайно големи кучешки зъби“ (асоциация с вампирите, върколаците). Нещо повече... Акад. Блаже Ристовски например в своето престараване се е направо претворил в „стена с дупка“ (първоначална асоциация с Берлинската стена). По-късно „стената с дупка“ през авторовата интерпретация става „стена със задна цепка“, през която „с течение на времето любовта към България беше официално изпърдяна“.

Междувременно фашизмът е оприличен на краста, а „нетолерантността във вид на уличен национализъм“ в Македония в последно време – на хемороид на задника на Европа.

Горницата става долница и изтича, изчезва през долницата, за да не се върне никога... Мрачен символ. Но какво да се прави – това е реалността. Засега.

* * *

Двойствен в този смисъл е и символът на Камен мост над Вардар в Скопие. Двойствеността тръгва още от неговото описание:

„Гънък и извит, с издялкан от веци ръце камък в твърда хармоничност над Вардар и със сводове, неизпълнени от реката, скопският Камен мост винаги стоеше гордо над водата в своята красота и рядко се бореше с водни талази, за разлика от своя каменен събрат над Дрина, който постоянно се давеше в мътилка; за този мост още от начало се знаеше, че е безспорен победител над недостоен враг, който подкопаваше устоите му и който не смееше да си помисли за борба повече от десет месеца в годината...“.

Самото съществуване на величествения Камен мост е подложено от автора на осмиване, защото величествеността му предпо-

лага наличието на мощна река, а под него е просто нищо и никаква плитка вода, която би могла да бъде преодоляна просто от временни дървени мостчета. Осмиването преминава в сарказъм, когато мостът става и символ на властта:

„И ако над Дрина е било истински майсторлък да се опъне мост, защото човекът там се е противопоставил на бързата вода, тук мостът беше повече символ на властта, на това, че тя е по-силна и от водата, и от земята, и от небето. И от човека. Мостът показва и потвърждава на свой език: всяка сила, та дори и на подмолната, ненаситната вода не може да направи нищо срещу волята на властта“.

Властта обаче също е понятие двойнствено – може да е нашата власт, а може да е и власт чужда.

Но да не забравяме също така, че всъщност изконното предназначение на моста е да свързва два бряга, което, от една страна, е благо, а от друга – нещастие, защото по него минават своите, но могат да преминат и чуждите (завоевателите, окупаторите). И докато каменният мост е вековечен, временните дървени мостчета хем ги има, хем ги няма – отнесё ги високата вода, а на другия ден се появили отново. Хората минават по тях, за да се срещнат, а тежките машини (танкове, бронетранспортъори и друга техника) – не могат. Дойде ли врагът, ги разрушаваш набързо – така, докато той се тутка, може да дойде помощта, която чакаш, можеш да избягаш или да се избавиш от внезапно нападение... Какви ли не нашествия, узурпаторства и издевателства не помни вековечният скопски Камен мост!...

Същевременно – мостът среща човек с човека. Но и срещата понякога е за любов, понякога – за отмъщение.

* * *

Откъде идва надеждата в романа „Шашма“, макар героите му да живеят във времена, в които се разгръща тотална подмяна на идентичност?

Надеждата идва, на първо място, от факта, че тази книга (или... че такава книга) е написана. Защото тя е свидетелство, че има хора, които осъзнават „шашмата“ (подмяната), а щом нещо го познаваш, имаш възможност и потенциал да го надделееш. Знайно е, че осъзнаването и приемането на проблема е наполовина, че и повече, от решаването на проблема. В тъмното дори най-дребният шум в

гората може да те изплаши до смърт, но когато го осветиш или когато се развидели, виждаш, че никакви призраци, никакви страшни зверове няма, а просто вятърът шуми в клоните и чупи тук или там сухи съчки...

Надеждата, на второ място, идва от вярата на автора в обикновения човек. Обикновеният човек в романа на Младен Сърбиновски е този, който е осъзнал своята единственост, своята неповторимост, който изпълнява своята мисия и своето призвание в тишина – не на думи, а на дела, който е необсебен от съмнителни, призрочни идеи без покритие, който е незаразен от „краста“ и най-различни нездравословни вируси, който е противовес на тълпата и е достоен за възхищение. Евреинът Йосиф например, който *„понеже беше близо до гълъбите“*, *„беше първият, който излетя от гнездото с установените житейски правила на общността“* и който тъкмо затова, а не само от носталгия по детството, години по-късно, отива на възпоменанието за Невена... И хлебарят Зафир, който отглежда сръбското сираче Милка... И сърбинът Милан Аврамович, шеф на специалната единица за борба против българските бандити, който край гроба на българския лейтенант Тома Давидов, където българите на Великден играят хоро, изведнъж осъзнава, че един гроб може да бъде по-силен дори от него, всесилния, и в някаква омая, подобна на реене над земята, обещава, че никой повече няма да разтуря паметника на българския герой – и това му коства всичко, целия живот... И босненецът Наим, който преобразява безсмислението на преселването в щастието да бъде някъде някому полезен... И Борис Зафиров, който при депортирането на евреите спасява Йосиф... И актьорът Стефан Сърчаджиев, който по същото това време също скрива една еврейка... И охридчани, които за отрицателно време събират девет килограма злато, за да откупят от немците деветимата български войници – а дори не ги познават. Тяхната благородна себеотдайност предизвиква отрезвяването, но и възхитата дори на немския офицер, комендант на конвоя, който освен че освобождава войниците, но и връща златото на охридчани...

А какво да кажем за любовта, която надраства всички предразсъдъци (между българката Невена и евреина Бенджамин, между сръбкинята Милкана и българина Борис)...

Въобще... Нещо като... Имало едно време едни истински хора, които... *„Живееха на пъпа на гълъбовото царство. В Скопие. В центъра, под Калето. Вардар минаваше по средата, а над него*

имаше три моста: Дървеният, Камен мост и Железният. Толкова беше тогавашно Скопие. Тяхното. И гълъбовото. Сила с четиридесетина хиляди жители. Заедно с гълъбите "... Тези истински добродушни скопјани не само притежаваха „най-хубавото небе и най-хубавите гълъби“, които „кълвяха от ръката на бога“, но бяха в роднинска връзка с гълъбите – „първи братовчеди на гълъбите“ и най-добри гълъбари, защото са и „произлезли от гълъбите“...

И над всички трагедии и комедии в романа, над всички добрини и злини, над всички радости и болки – Скопие... Скопие на Камен мост и дървените мостчета... Скопие на Калето... Скопие с хилядолетната история... Скопие като архитектурен ансамбъл... Скопие на занаятчиите... Скопие на бунтарите... Скопие на поетите... Скопие на вечността... Скопие тук и сега... Скопие – на миг от преддверието на Рая и Божия двор... Скопие – на крачка от пъкълъ, на ръка разстояние от пропастта...

Скопие – люлка и гроб. Скопие – болка и щастие. Скопие – сън и реалност. Скопие – театър на абсурда, „един безкрайно дълъг шабат, прокъсван понякога от големите еврейски празници“. Скопие – носталгия и копнеж. Скопие – рана и елей. Градът, кацнал като птица от двете страни на Вардара. Градът приказка. Призрачният. Истинският. Невероятният.

През образа на Скопие Младен Сърбиновски изплаква своя плач по загубената и намерена родина и отново и отново губена и намирана родина.

А същевременно... На този фон – въпросът за разминаването между понятията за РОДИНА и ДЪРЖАВА, ОТЕЧЕСТВО и ГЛОБАЛНИЯ СВЯТ придобива все по-трагически окраски. Как човек да живее в ДЪРЖАВА, която заличава спомена му за РОДИНАТА? Как човек да приеме ГЛОБАЛНИЯ СВЯТ, без да загуби своето ОТЕЧЕСТВО? Във времето на тоталната емиграция, на повсеместното гурбетчийство, на бежанските вълни, на раздуващите се все повече и повече световни капитали, които нямат цвят и мирис, ни родина, как човекът да съхрани себе си, без да се обезличи? Накъде върви светът и кой ще ни спаси?

Младен Сърбиновски не дава отговор, нито решение. Романът му просто поставя въпросите. Това засега е достатъчно. За да се замислим. И да променим всичко. Защото, щом си стигнал до въпросите, ти си на крачка от отговорите. Нали така?

БЕЛЕЖКИ

1) Младен Сърбиновски. „*Шаиша*“. Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“, Велико Търново, 2011.

2) Псалтир 136:1-4.

3) Песента „Дуйни ми, вейни, бел ветре...“ има различни текстови варианти. Цитирам я по бащиното пеене. По-късно разбрах, че това е автентичният беломорски вариант. Така е изпята от Ангелина Никова около 1960 година.

4) От Лука свето Евангелие 16:10-11.

5) Трета книга на Ездра 14:16-17.

6) Тази история на моста е истинска, като прототип на Невена е Васка Зойчева, а големият принц е бъдещият сръбски крал Александър Първи Караджорджевич, наричан още Александър Обединителят. На 29 октомври 1918 година, след разгрома на Централните сили в Първата световна война, от Австро-Унгария се отделя независима Държава на словенци, хървати и сърби с център в Загреб. На 1 декември 1918 година тя се обединява с Кралство Сърбия и се преименува в Кралство на сърби, хървати и словенци със столица Белград. Александър Караджорджевич става крал през 1921-а, осем години след това, в началото на 1929-а той разпуска парламента, като поема еднолично управлението на държавата, която от 3 октомври 1929 година носи името Кралство Югославия. Кралят е убит от Владо Черноземски, член на ВМРО, на 9 октомври 1934 година в Марсилия.

7) Вардарска бановина с център Скопие е една от деветте административни единици на Кралство Югославия.